

TIJORAT BANKLARIDA LIKVIDLILIK RISKINI BOSHQARISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH

*TDIU kafedra dotsenti **Abdiraximova Dilora Karimovna***

Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

Polvonov Ulug`bek Yarashboyevich

e-mail: u_palvanov@mail.ru

Annotatsiya: Tijorat banklari moliyaviy tizimning muhim tarkibiy qismi bo'lib, ularning faoliyati iqtisodiyotning barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Likvidlilik riski - bu banklarning o'z majburiyatlarini o'z vaqtida va to'liq bajarishi mumkin emasligi xavfi bo'lib, bu esa banklar uchun moliyaviy barqarorlikni tahdid qiladi. Ushbu tezisda tijorat banklarida likvidlilik riskini boshqarish samaradorligini oshirish uchun zarur choralar tahlil qilinadi.

Kirish

Tijorat banki likvidlilik riskini boshqarish, bankning moliyaviy barqarorligini ta'minlash va mijozlar ishonchini saqlab qolish uchun juda muhimdir. Banklarning likvidlilik riski, asosan, aktivlar va majburiyatlarning vaqt o'zaro nomuvofiqligi natijasida yuzaga keladi. Bu holatda, bankning jalb qilingan depozitlari, ya'ni omonatchilar tomonidan qo'yilgan mablag'lar, ko'pincha qisqa muddatli bo'ladi. Biroq, banklar bu mablag'larni uzoq muddatli aktivlarga joylashtirishi mumkin, masalan, kreditlar yoki investitsiyalar ko'rinishida. Ushbu nomuvofiqlik natijasida tijorat banklari muayyan vaqtlarda o'z majburiyatlarini bajarishga qodir bo'lmasligi mumkin. Agar omonatchilar bir vaqtning o'zida o'z mablag'larini talab qilishsa (bu holat "bank run" deb ataladi), bank likvidlilik muammolariga duch keladi. Bu vaziyat, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqalgan salbiy xabarlar natijasida yanada kuchayishi mumkin.

Xalqaro bank nazorati bo'yicha Bazal qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan standartlar va tavsiyalar tijorat banklariga likvidlilik riskini boshqarishda yordam beradi. Ushbu tavsiyalar asosida O'zbekistonda ham tegishli tartib va nizomlar ishlab chiqilmoqda. Bular ichiga likvidlilikni ta'minlash uchun minimal standartlarni belgilash, stress-testlarni o'tkazish va likvidlilikni boshqarishga oid strategiyalarni ishlab chiqish kiritiladi.[1]

Tijorat banklari o'z faoliyatida quyidagi ichki va tashqi omillarni inobatga olishlari kerak:

1. Ichki omillar:

➤ Bankning aktiv-strukturasidagi nomuvofiqlik: qisqa muddatli majburiyatlar va uzoq muddatli aktivlarning mavjudligi.

➤ Bankning ichki boshqaruv tizimi: likvidlikni boshqarish strategiyalari va usullarining samaradorligi.

➤ Moliya hisobotlari: to'g'ri moliyaviy hisobot berilishi va monitoring tizimining mavjudligi.

2. Tashqi omillar:

- Iqtisodiyotning umumiy holati: iqtisodiy inqiroz yoki qiyinchilik davrida mijozlarning ishonchi pasayishi.

❖ Raqobat: boshqa tijorat banklarining takliflari va ularning mijozlarga ta'siri.

❖ Ommaviy axborot vositalaridagi xabarlardagi salbiy natijalar: maqolalar yoki ijtimoiy tarmoqlardagi bahs-munozaralar orqali tarqaladigan xabarlardagi salbiy tasir.

Likvidlilik riski - bu bankning qisqa muddatli majburiyatlarini bajarish qobiliyatiga ta'sir etuvchi omillar. Banklar uchun likvidlikni saqlash, mijozlarga xizmat ko'rsatishda ishonchni oshirish va iqtisodiyotdagi umumiy barqarorlikni ta'minlash uchun muhimdir.[2]

Likvidlilik riskini baholash usullari:

❖ Banklar o'z likvidlik holatini baholashda turli usullardan foydalanadilar, jumladan, likvidlik koeffitsientlari, stress-testlar va proyeksiya modellaridan.

❖ Ushbu usullar yordamida banklar likvidlik risklarini aniqlash va baholash imkoniyatiga ega bo'lishadi.

Samarali boshqaruv strategiyalari:

➤ Diversifikatsiya: Banklarning aktivlari va passivlarini diversifikatsiya qilish orqali, turli manbalarni jalb etish va kredit portfelini kengaytirish mumkin.

➤ Likvidlik rejalashtirish: Qisqa muddatli va uzoq muddatli likvidlik ehtiyojlarini hisobga olgan holda rejalashtirish amalga oshirilishi kerak.

➤ Stress-testlar o'tkazish: Moliyaviy shoklarga nisbatan bankning chidamliligini baholash orqali potensial muammolarni oldindan aniqlash imkoniyatiga ega bo'lish.

Innovatsion texnologiyalarni joriy etish:

- Raqamli texnologiyalar yordamida real vaqt rejimida ma'lumotlarni tahlil qilish va monitoring qilish imkoniyatlari mavjud.

- Blokcheyn texnologiyasi bilan amalga oshiriladigan tranzaksiyalar xavfsizligini oshiradi va likvidlikni yaxshilaydi.[3]

Banklarning moliyaviy mustahkamligini tahlil qilish, ularning iqtisodiy barqarorligi va rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Moliyaviy mustahkamlik, asosan, bankning moliyaviy ko'rsatkichlari va ularning o'zgarishlari orqali baholanadi. Bu jarayonni chuqurroq tushunish uchun bir necha yillik statistik ma'lumotlarni tahlil qilish zarur.

Birinchiidan, bank moliyaviy mustahkamligining belgilari sifatida kapital yetarliligi, aktivlarning sifat ko'rsatkichlari, likvidlik darajasi va rentabellik ko'rsatkichlarini keltirish mumkin. Ularni izchil tahlil qilish orqali bankning moliyaviy

holatining qanday o'zgarayotganini aniqlash mumkin. Trendni aniqlash esa bankning kelajakdagi rivojlanishini prognoz qilishda yordam beradi.

Ikkinchidan, retrospektiv tahlil bilan birga perspektiv tahlilni amalga oshirish zarurati mavjud. Bu esa nafaqat o'tgan davrda bankning moliyaviy holatini baholashga, balki kelajakdagi prognozlarni ham ishlab chiqishga imkon beradi. Masalan, agar bankning kapital yetarlilik darajasi pasayib borsa yoki aktivlar sifatida muammolar yuzaga kelsa, bu holat kelgusida bankning faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Uchinchidan, Markaziy bank tomonidan tijorat banklariga qo'yilgan tartibga soluvchi talablar ham muhimdir. Ushbu talablar orqali davlat banklarning moliyaviy mustahkamligini oshirishga yordam beradigan mexanizmlarni shakllantiradi. Masalan, rezervlar va kapital talablari orqali banklar o'z faoliyatlarini yanada barqaror olib borishga intilishlari kerak.

Shuningdek, rivojlangan mamlakatlardagi tajribalar va uslublarni o'rganish O'zbekistondagi tijorat banklari uchun muhim ahamiyatga ega. Har bir mamlakatda mavjud bo'lgan iqtisodiyot sharoitlarini hisobga olgan holda tartibga solish tizimini takomillashtirish zarurati kelib chiqmoqda.[4]

Banklarning moliyaviy mustahkamligini tahlil qilish jarayoni keng qamrovli yondashuvni talab etadi. Retrospektiv va perspektiv tahlillar yordamida nafaqat hozirgi holatni baholash balki kelajakdagi rivojlanishni prognoz qilish imkoniyatiga ega bo'lishimiz mumkin. Shu bilan birga Markaziy bankning tartibga soluvchi talablariga amal qilish va rivojlangan mamlakatlardagi tajribalarni o'rganish O'zbekiston tijorat banklarining barqarorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Tijorat banklarida likvidlilik riskini boshqarishni samarali amalga oshirish uchun diversifikatsiya, rejalashtirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va regulyatorlar bilan hamkorlik kabi strategiyalar zarurdir. Bular yordamida banklar nafaqat o'z moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi, balki iqtisodiyotning umumiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu omillarni inobatga olgan holda tijorat banklari o'z likvidlilik risklarini samarasiz boshqarishni oldini olish uchun kompleks yondashuvlarni ishlab chiqishlari zarur. Bu esa nafaqat ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi, balki mijozlarning ishonchini saqlab qolishga ham yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Berdiyarov B. (2020) Impact of the monetary policy of the central bank on the banking system liquidity. International Journal of Economics, Business and Management Research. www.ijebmr.com, Volume 4, Issue 1, ISSN 2456-7760.
2. Nizom (2015) "Tijorat banklarining likvidliligini boshqarishga qo'yiladigan talablar to'g'risida"gi № 2709;
3. Nurgalieva A. (2016), "Politika upravleniya riskom likvidnosti v bankax vtorogo urovnya RK", №6 nauchnbiy jurnal "Universum: ekonomika i yurisprudensiya"